

nih umetnostnih vzponov in s pesniškimi stvaritvami, ki se po svoji tematski zanimivosti in notranji stilni izgrajenosti lepo vključujejo v evropsko književno skupnost. Tak vtis zelo srečno poglobljajo mnogi prevedeni odlomki proze in prevodi pesmi, ki podpirajo zgovornost znanstvenega teksta. Ker je delo pisano za italijansko publiko, je avtor pazljivo navajal stične točke med obema književnostima preteklih dob.

Fran Petre

Filozofska fakulteta, Zagreb

UDK 082. Unbegaun (048.1)

B. O. UNBEGAUN, SELECTED PAPERS ON RUSSIAN
AND SLAVONIC PHILOLOGY*

Angleška slavista R. Auty in A. E. Pennington sta za sedemdesetletnico B. Unbegauna izdala in uredila 26 njegovih študij in razprav, ki obravnavajo ruska in slovanska jezikoslovna vprašanja, deloma pa tudi prekoračijo te okvire. Ti izbrani Unbegaunovi znanstveni spisi zajemajo obdobje od leta 1929 do 1964 in so razvrščeni v kronološkem zaporedju, ne glede na tematiko; le štiri razprave segajo v predvojni čas, vse druge so iz povojnih let, med njimi jih je največ iz časa avtorjevega oxfordskega delovanja (1953—1965). (Boris O. Unbegaun je začel svoje slavistične študije na novo ustanovljeni slovenski univerzi v Ljubljani pri Nahtigalu, Ramovšu, Tesnièru, izpopolnjeval se je v Parizu pri Mazonu in Meilletu, in je bil pozneje profesor v Strassbourgu, Bruslju in Oxfordu. Kot profesor emeritus zdaj že več let predava v ZDA.)

Prispevki v knjigi so zbrani iz različnih revij in zbornikov in so ponatisnjeni v izvirnih jezikih (francoščina, nemščina, ruščina, angleščina). Po tematici obsega zbornik starorusko tekstologijo, historično rusko leksikologijo in semantiko, zgodovino ruske verzifikacije, onomastiko, vprašanje kalkov v slovanskih knjižnih jezikih, razvoj ruskega pravnega jezika in njegove terminologije, in vprašanja avtohtonosti ali cerkvenoslovanskega izvora ruskega knjižnega jezika. Večina Unbegaunovih spisov je s tem zbornikom znova postala aktualna, ta ali ona študija pa je v slovanski lingvistiki zdaj celo učinkovitejša, kakor je bila ob prvi objavi. Ta izbor dokaj zanesljivo oriše avtorjev znanstveni portret, vendar dobimo polnejšo podobo Unbegaunove ustvarjalnosti šele ob študiju njegovih obsežnejših del, npr. *La langue russe au XVI siècle (1500—1550)*. I. *La flexion des noms*. Paris 1955; in druga.

Razumljivo je, da sta urednika pri izboru upoštevala tudi angleški vidik — v zbornik sta uvrstila več Unbegaunovih študij, kjer gre vsaj deloma za interpretacijo in uporabo gradiva iz dveh rokopisnih rusko-angleških slovarjev

* Oxford University Press 1969, str. 341.

(Marc Ridley, 1599; Richard James, 1618—20), ki sta ohranjena v oxfordski biblioteki, vendar bi morala tako uskladiti tekste, da ne bi prišlo do ponavljanja teh navedb vsaj osemkrat (prim. str. 157, 167, 186, 188, 209, 238, 255, 290). Dokler so bile te razprave raztresene po lingvističnih časopisih in še časovno med seboj oddaljene, to ni motilo, v novem sestavu pa na bralca deluje nekoliko vsiljivo.

V tem prikazu seveda ni mogoče predstaviti vseh v zborniku objavljenih študij, čeprav se odlikujejo (kakor vse Unbegaunovo delo) po jasno izpeljanih rešitvah in po širokem, zanesljivem poznavanju ruskega, slovanskega in evropskega kulturnozgodovinskega konteksta; le tako je mogoče, da so razlage nekaterih ruskih leksemov in njihovih semantičnih transformacij tako uspešne. V razpravi iz mlajših let (1952) *Le calque dans les langues slaves littéraires* (27—57) je Unbegaun razdelil slovanske knjižne jezike v dva tipa: v takšne, ki so pri formiranju novih knjižnih jezikov (19. stol.) v veliki meri izkoriščali možnosti za leksikalno kalkiranje, posebno po nemščini, in ki jih predstavljajo hrvatska varianta srbohrvaščine, slovenski, češki in lužiškosrbska jezika, ter v takšne, kot so npr. poljščina, bolgarščina in ruščina, ki so množili leksiko z direktnim izposojanjem tujih prvin. Seveda je taka delitev samo zasilna in velja le za zgodnjo fazo, medtem ko se pozneje v pogledu prvega in drugega postopka slovanski jeziki precēj izenačijo. Vsekakor ni mogoče pritegniti avtorjevi misli, da je slovenščina tudi v narečni plasti močneje uporabljala enak postopek kalkiranja. Unbegaun sicer pravilno ugotavlja, da je kalkiranje zunanji izraz rastoče nacionalne zavesti v dobi romantike; istočasno pa je to tudi reakcija proti postopku sprejemanja nemških prvin, ki se je v preteklosti uveljavil v naših narečjih. Drugače je s frazeološkim in sintaktičnim kalkiranjem, toda teh Unbegaun ne obravnava v večjem obsegu. V slovenskem delu študije se je avtorju vtihotapila tudi napačna razlaga glagola *zastopati* (»dans la langue familière ce verbe signifie également -comprendre- all. verstehen«). Gre namreč za glagol *zastopiti*. Čeprav se je v zadnjih desetletjih zelo razmahnila teorija bilingvizma in jezikovnih kontaktov (prim. pregled literature v: E. M. Vereščagin, *Psiholingvističeskaja problematika jazykovyx kontaktov*. VJa 1967, 6, 122—135), so ostale avtorjeve pobude za širše proučevanje kalkiranja v evropskih jezikih (ne samo indoevropskih) še zmeraj žive in za lingvistiko privlačne. Vprašanje jezikovnega kalkiranja pa bi se dalo povezati tudi s prenašanjem mišljenjskih modelov.

Po nenavadni tematiki zanimiv je Unbegaunov prispevek *Les argots slaves des camps de concentration* (92—110). Ta študija o slovanskem taboriščnem žargonu obravnava nastajanje slovanske jezikovne mešanice v stiku z gospodujočo nemščino v izjemnih razmerah. Pri zasledovanju adaptacije osnovne nemške taboriščne terminologije ugotavlja avtor nekatere razlike v besedotvorni tipologiji med poljščino, češčino in ruščino. Pozornost zasluži tudi ugotovitev, da se je v boju za golo življenje pri sporazumevanju med jetniki skrčila uporaba leksike na skrajni minimum in da je v takšnem jezikovnem položaju prevladala prava agramatičnost. Na obešenjaški humor spominja npr. poljska taboriščna frazeologija v zvezi s smrtjo v krematoriju ali na ograjni žici z visoko električno napetostjo: *uważaj, bracie, bo cię upieką (pazi, da te ne spečejo); byleś już na lopacie i wyszedlesz?* (bil si že na loparju, pa si

ušel?); *temu droždzy już nie trzeba* (temu kvas ni več potreben = ta je že pečen); *poszedł na telefon* (vrgel se je na žico = naredil je samomor), itd.

Med tremi imenoslovnimi študijami obravnavata prvi dve cerkvenoslovansko in helenistično modo pri novih mestnih imenih v 18. stol. Za to stoletje so po Unbegaunu značilni trije modni valovi: na začetku nemško-holandski, sredi stoletja cerkvenoslovanski, konec stoletja grški. V prvem obdobju se množijo imena na *-burg* ipd. (Oranienburg, Peterburg, Peterhof, ipd.); v drugem se obnovijo cerkvena imena (Zlatoust, Voznesenskij, Preobraženskoe, Uspenskoe, itd.), zlasti pa imena na *-grad* (Jelisavetgrad, Jekaterinograd, Novograd Volynskij, itd.), ki so ostala v modi tudi pozneje (Petrograd — 1914, Leningrad — 1924, Stalingrad, Vorošilovgrad, itd.). Razumljivo je, da se z imenom izkazuje spoštovanje osebnosti in se zato izbirajo jezikovna sredstva iz najvišje stilne plasti, ki je v ruščini pretežno cerkvenoslovanska. V zadnji tretjini stoletja množično prevladujejo grška imena na Krimu in na širšem območju Črnega morja, torej na ozemlju, ki so ga prej zasedali Turki. Takšna imena so: Herson, Feodosija, Fanagorija, Odessa, in dr., največ pa je izpeljanih z grškim *pólis* > *pol'* (Melitopol' — mesto čebel, Mariupol', Levkopol', Simferopol', Sevastopol', Nikopol', Tiraspol', itd.).

Veliko izpopolnjenost in mojstrstvo je dokazal avtor v študiji *L'origine du nom des Ruthènes* (1955). O izvoru tega neslovanskega imena za vse ali za del vzhodnih Slovanov in o tem, kdo so bili njegovi nosilci, je lingvistična in zgodovinska literatura spletla več teorij; Unbegaun se v zgodovinskem zasledovanju in v razlagah tega imena opira zlasti na fonetično podobnost *Ruthenia, Rucenus, Ruteni* : *Russia, Rusv, Rusin* in opozarja na paralelo *Prussi/Prussia* : *Prutheni/Prussia*. Nič čudnega tedaj, če se zahodnoevropski srednjeveški kronisti niso prav znašli v uporabi enega ali drugega imena. Avtor pravilno sklepa, da so z imenom *Ruteni* v 16. stol. na Zahodu večinoma že označevali samo vzhodne Slovane v poljsko-litavski državi (Ukrajince in Beloruse), pozneje v glavnem le Ukrajince; le kadar je govora o verski pripadnosti, to ime še velja za vse pravoslavne vzhodne Slovane (Unbegaun navaja ugotovitev barona Herbersteina iz leta 1517: »...populi omnes qui lingua Slavonica utuntur, ritum et fidem Christi Graecorum more sequuntur, gentiliter Russi, latine Rutheni appellati...«, 154). A. Guaninijevo ločevanje moskovskega in rutenskega jezika (leta 1584) potrjuje tudi Adam Bohorič v svoji gramatiki (*Arcticae horulae* ... 1584), ki je Unbegaun ne navaja.

O treh imenih za *sneg* v romunščini (*nea, zăpadă, omăt*) razpravlja Unbegaun v krajšem članku *Les noms de la neige en roumain*. Kakor je razvidno iz malega romunskega lingvističnega atlasa, zavzema stara romanska beseda *nea* < *nivem* skrajni romunski zahod, južni del romunskega ozemlja (in enako tudi v knjižnem jeziku) slovanski *zăpadă*, na severu pa se širi prav tako slovanski *omăt*. Avtor skuša razložiti, zakaj sta bili prevzeti prav ti besedi, ki v slovanskih jezikih ne pomenita snega, ampak označujeta glagolsko dejanje (*sneg zapade, zamete*), ki pomeni *kopičenje snega*. Manj sprejemljivi so fonetični razlogi, zaradi katerih se je samostalnik *nea* lahko obdržal samo na skrajnem zahodu; še vedno pa ostaja odprto vprašanje motivacije za geografsko razširjenost ene in druge slovanske izposojenke.

Urednika sta v zbornik nadalje uvrstila več Unbegaunovih študij o zgodovini nekaterih ruskih samostalnikov, katerih izvor in pomenske preobrazbe doslej niso bili zadovoljivo pojasnjeni. Pri skoraj vseh razlagah je bilo avtorju v oporo gradivo iz obeh že imenovanih rusko-angleških rokopisnih slovarjev. Med najzanimivejšimi so nedvomno obravnave besed *martyška*, *matka* in izrazov za *smodnik*. Etimologija izraza za udomačeno majhno opico (merkovco) »martyška« ni nikdar povzročala težav, saj je ime Martin postalo izhodišče za poimenovanje najrazličnejših živali od trtnega črva (Pleteršnik I, 553) do medveda (*Selected Papers*, 145) v številnih evropskih jezikih, vendar je za opico izpričano samo v flamščini in ruščini ter v sardinskih in sicilijanskih narečjih. Na slovanskem vzhodu ime *Martin* ni v navadi in *martyška* je prvič zapisana v Ridleyevem slovarju leta 1599, zato Unbegaun sklepa, da so žival in ime v Rusijo zanesli holandski mornarji in strokovnjaki, ki so leta 1584 prevzeli gradnjo Arhangelska. Prepričljivo je avtorjevo spremljanje razvoja od lastnega imena do apelativa v flamskih in dolnjenemških variantah zgodb *Die Hystorie van Raynaert di Vos* iz 15. in 16. stol., v katerih se tolikokrat pojavljajo zveze *Mertijn die aeppe* ipd., vendar smo v rahli zadregi ob misli, da naj bi se v nekaj letih ime *martyška* v Moskovski Rusiji lahko tako razširilo, da ga je registriral že Ridley.

Pri obravnavi besede *matka* (*Le nom de la boussole en russe*, SR X, 1957), ki se je v 18. stoletju umaknila novi izposojenki *kompas*, si je Unbegaun uspešno pomagal z metodo »Wörter und Sachen«. Tudi termin *matka* je bil prvič zapisan v obeh oxfordskih slovarjih; to pomeni, da je beseda obstajala v ruščini vsaj že v drugi polovici 16. stoletja. Avtor pripoveduje, kako se mu je šele po natančnem ogledovanju muzejskih zbirk kompasov in astrolabov razkrila možnost rešitve prej nepojasnljivega vprašanja izvora imena *matka*. Ugotovil je, da sta ohišji obeh naprav na las podobni in da se vrisana mreža na astrolabovem kazalu imenuje *matrica*, lat. *mater*. S tem je bila naloga rešena.

Z vprašanjem, kako so tudi drugi slovanski jeziki po iznajdbi *smodnika* odpravljali homonimijo (navadni prah : strelni prah), se ukvarja Unbegaun v razpravi *Les Slaves et la poudre à canon* (1962). Naj samo naštejemo še obravnave staroruskih izrazov za nosoroga, starega pomorskega izraza za mornarja (*sar*), imen za karte in igre, pa še živo razpravo o osebnih opisih (barve oči, koža, lasje ipd.) v staroruskih zadolžnicah, im. *kabaly*.

Trije sestavki v knjigi so posvečeni jeziku rus. prava. V njih se avtor ves čas sooča z osrednjim vprašanjem v zgodovini ruskega knjižnega jezika, namreč z identifikacijo ruskih in cerkvenoslovanskih prvin v raznih tipih jezika in z določanjem deleža prvih in drugih v posameznih razvojnih obdobjih. Avtor zasleduje rabo staroruskih pravnih terminov, kot so *pravda*, *ustav*, *ukaz*, *uloženie*, in ugotavlja, da se je današnji izraz *zakon* utrdil kot pravni termin šele v 18. stoletju, medtem ko je bil prej rabljen le v cerkvenoslovanskem kontekstu kot *zakon božji* v pomenu *vera*, *cerkvene postave*, ipd. V drugi razpravi pojasnjuje avtor pomensko in kronološko razmerje med staroruskimi termini, ki označujejo različne stopnje zločinov in zločincev (*obida*, *greh*, *sogrešenje*, *zlodej*, *lihoj čelovek*); s številnimi primeri dokazuje, da je v moskovski dobi (15., 16., in 17. stol.) prevladoval enoten splošni termin *vor*,

vorovstvo, ki je pomenil najrazličnejše zločine, vključno tatvino, in tako spodrival stari specializirani termin *tatb*, *tatba*. V začetku 18. stol. se za *zločin* in *zločinca* uporablja deloma termin *zlodej* in *zlodejstvo*, dokler popolnoma ne prevlada *prestupnik* in *prestuplenie*, medtem ko *vor* in *vorovstvo* svoj pomen zožita na *tat* in *tatvino*. To (*prestuplenie*) je le še en primer uveljavljanja cerkvenoslovanske leksike v oblikovanju novega pravnega jezika. O pravilnosti teh interpretacij ne moremo dvomiti, ker so trdno podprte z gradivom. Več ne docela utemeljenih trditev pa beremo v splošno zastavljenem članku *Jazyk ruskogo prava* (1964). Ugotovitev, da je bil staroruski juridični jezik v najširšem smislu (do jezika državne administracije) po svojem izvoru, pa vse do 18. stoletja domač, vzhodnoslovanski, ni nova; vendar sproži prvi pomislek že ob tem, da ga Unbegaun nima za »knjižni« jezik. Atribut *knjižni* pripisuje samo cerkvenoslovanski jezikovni tradiciji. Drugi pomislek imamo ob splošni trditvi, da je staroruski pravni jezik s sprejemom ksl. terminov v 18. stoletju postal del enotnega knjižnega jezika in odtlej velja za njegov funkcionalni stil. Toda ali je s tem zadoščeno tudi drugi avtorjevi trditvi, da je ruski knjižni jezik v svojem bistvu cerkvenoslovanski, ki se je rusificiral? Težko verjetno je, da bi kakšen jezik spremenil svoje bistvo (postal drug jezik) samo s tem, da je sprejel del terminologije drugega jezika, saj je znano, da je leksika najbolj spremenljivi del jezika (prim. o tem tudi V. V. Vinogradov, VJa 1969, 6, str. 20—21).

Nekoliko širše je Unbegaun svoje posebno pojmovanje odnosov med obema jezikovnima tokovoma (cerkvenoslovanskim in ruskim) razvil v sintetični študiji *Le russe littéraire est-il d'origine russe?* (1964). Tu je cerkvenoslovanskemu deležu v ruskem knjižnem jeziku odmeril več kakor katerikoli raziskovalec doslej. Odločno se je postavil na stališče, da je današnji knjižni jezik končni produkt intenzivne rusifikacije cerkvenoslovansčine od srede 17. do srede 19. stoletja. Po Unbegaunovem mnenju gre predvsem za gramatično rusifikacijo, medtem ko je v besedotvorju ksl. model še danes ostal zelo živ. Dualizem obeh pisemenih jezikov, literarnega in praktičnega, se konča sredi 18. stoletja, vendar ga ne zaključí prelom s tradicijo, ampak zlitje obeh jezikovnih tokov. Tako se je Unbegaun oddaljil celo od Šahmatova, ki še govori o cerkvenoslovanskih elementih v ruščini, po U. konceptu pa bi morali razpravljati o ksl. osnovi. Zdi se, da so Unbegaunova sklepanja vendarle prezgodnja, saj še vedno ni zadovoljivo ovrednotena vloga sicer zelo poudarjene avtohtonosti jezika državne administracije (in sploh praktične sfere), ki najbrž ni bil brez teže pri dokončni sintezi obeh jezikovnih tokov.

Franc Jakopin

Filozofska fakulteta, Ljubljana